

11-nji tema: **Türkmen Türkçesinde basit cümleler** (Türkmen dilinde ýönekeý sözlemler)

Dersiň maksady:

✓ talyplara türkmen diliniň fonetik, morfologik we grammatik gurluş aýratynlyklaryny öwretmek;

✓ talyplara türkmen diliniň sözlük hazynasyny we semantik aýratynlyklary öwretmek;

✓ talyplara türkmen dilinde dürli temelar boýunça öz pikirlerini yzygiderli, logiki taýdan dogry beýan etmekligi öwretmek,

✓ talyplara türkmen diliniň dürs ýazuw düzgünlerini öwretmek;

✓ olara orfografik taýdan ýalňyşsyz beýan etmegiň tärlerini öwretmek;

✓ talyplaryň türkmen dilinde sözleýiş medeniýetini we ýazuw endiklerini hem-de başarnyklaryny ösdürmek;

✓ dersde türkmen dilini we edebiyatyny oňat öwretmek üçin talyplaryň özara işjeňligini ýola goýmak;

✓ türkmen dili we edebiyat sapaklarynda tehnik serişdelerden peýdalanmak;

✓ türkmen dili we edebiyaty dersleriniň üsti bilen talyplarda watansöýüjiligi, zähmetsöýerligi, agzybirligi, ahlaklylygy, ynsaplylygy, türkmen milli we dünýä gymmatlyklaryna buýsanç, gözellige söýgi duýgularyny terbiýelemek.

Dersiň wezipeleri:

- talyplaryň türkmen diliniň fonetik, morfologik we grammatik başarnyklaryny ösdürmek;
- talyplaryň sözleýiş dilini kämilleşdirmek;
- talyplaryň ýazuw we hatdatlyk endiklerini ösdürmek,
- talyplaryň sözlük üstünde özbaşdak işlerini kämilleşdirmek
- talyplaryň okama we düşünme ukyplaryny ösdürmek;
- talyplaryň gürrüň berme we ýazyp beýanetme endiklerini kämilleşdirmek;
- söz öwrenme endiklerini artdyrmak;
- terjime etme ukyplaryny ösdürmek...

Dersiň görnüşi:

- dilden düşündirme;
- ýazuwdan beýanetme;
- sorag-jogap arkaly berkitme;
- shemaly we tablisaly düşündirme;
- tehniki serişdeler arkaly düşündirme;
- ýumşuň kömegi bilen geçileni gaýtalama...
- öý işi tabşyрма...

Dersiň ýörelgeleri:

- ✚ türkmen filologiýasy baradaky bilimiň mazmuny bilen onuň beýan edilişinin bitewiligini gazanmak,
- ✚ türkmen diliniň beýleki dersler we durmuş bilen baglanyşygyny üpjün etmek;

✚ edeplilik, dogry sözlülük, ynsanperwerlik, yzygiderlilik, sylag-hormat we ýaş aýratynlyklara dogry gelmek.

✚ ders we durmuş, teoriýa we praktika gatnaşygy esasynda olaryň özara baglanyşygyny üpjün etmek...

Dersiň usullary:

- ❖ talyplaryň özbaşdak işleri we ýumuşlary barlag etmek;
- ❖ **ACTIV Studio** we **Power Point** maksatnamalaryndan peýdalanmak,
- ❖ türkmen filologiyasy boýunça öwredilýän temanyň prezentasiýasyny geçirmek,
- ❖ diliň grammatik kategoriýalary bilen baglanyşykly kynçylyklarda „**akyly sagady**“, “**akyly kompas**” “**akyly şejeräni**“ kömege çagyrmak,
- ❖ talyplaryň arasynda özara pikirlenme minutlaryny geçirmek;
- ❖ talyplaryň logiki yzygiderliligine, subut edijiligine ünsi güýçlendirmek;
- ❖ Dersde düşnükçiligi we aýdyňlygy üpjün etmek...

Dersiň görkezme esbaplary:

- okuw kitaplary,
- gepleşik gollanmalary,
- ýazdyrylan ylmy çeşmeler,
- usuly gollanmalar,
- ses ýazgylary,
- deňişli suratlar,
- tablisalar, çyzgylar,
- sözlükler,
- metbugat maglumatlary.

Biz bu derste Türkmen dilinde kullanılan basit cümlelerin şekil ve cümle kalıpları hakkında detaylı bilgi vereceğiz. Yüklemi fiilden olan cümlelere göre aşağıdaki örnekleri elde edebiliriz.

1. Diňe bir işlikden bolan ýönekeý sözlemler.

Şekil kody: I = işlik

Sözlem kody: H = habar

- ✓ **Geliň.**
- ✓ **Otursana!**
- ✓ **Gorkma!.**
- ✓ **Gepleşdikmi?**
- ✓ **Oýlanyň.**
- ✓ **Azara galma!**
- ✓ **Jogap ber!**
- ✓ **Tanyş boluň!....**

Tekstden alınan sözlemleriň nusgalary:

- ✓ **Darykma, eje!**
- ✓ **Aýyplaşmaň, myhmanhlar!**
- ✓ **Äşe, gorkma!**

2. Haldan we işlikden bolan ýönekeý sözlemler.

Şekil kody: H = hal; I = işlik

Sözlem kody: AHW = ahwalat; H= habar

- ✓ **Bärik geliň.**
- ✓ **Ertir gideris.**
- ✓ **Tizden-tiz iberiň.**
- ✓ **Dogry aýdýarsyň.**
- ✓ **Biderek ýañrama!**

- ✓ **Häzir barýaryn.**
- ✓ **Halys ýürege düşdüň...**

3. Baş düşümdäki at we işlikden bolan ýönekeý sözlemler.

Şekil kody: $A_1 = 1$ -nji (baş) düşümdäki at; I = işlik

Sözlem kody: E = eýe; H= habar

- ✓ **Talyp okaýar.**
- ✓ **Myhmanlar geldiler.**
- ✓ **Guş uçdy.**
- ✓ **Goýun mäledi.**
- ✓ **Bagşy aýdym aýdýar.**
- ✓ **Ýolagçy ýola düşdi.**
- ✓ **Çagajyk aglaýar.**
- ✓ **Gar ýagýar....**

4. Ýöneliş düşümdäki at we işlikden bolan ýönekeý sözlemler.

Şekil kody: $A_3 = 3$ -nji (ýöneliş) düşümdäki at; I = işlik

Sözlem kody: D / AHW = doldurgyç / ahwalat; H= habar

- ✓ **Bazara gitdiler.**
- ✓ **Gapa ýaplanmaň.**
- ✓ **Öýe gireliň.**
- ✓ **Töre geçiň.**
- ✓ **Bize ýazýarlar.**
- ✓ **Nirä barýarsyň?**
- ✓ **Kimlere aýtdyňyz?**
- ✓ **Maňa garaşyň....**

5. Ýeňiş düşümdäki at we işlikden bolan ýönekeý sözlemler.

Şekil kody: A₄ = 4-nji (ýeňiş) düşümdäki at; I = işlik

Sözlem kody: D / AHW = doldurgyç / ahwalat; H= habar

- ✓ **Hatyňy aldym.**
- ✓ **Jogabyňy ýazýaryn.**
- ✓ **Küldany getiriň.**
- ✓ **Gapyny kakdym.**
- ✓ **Adyňyzy aýdyň!**
- ✓ **Hakykaty gizlemäň.**
- ✓ **Bilediňizi alyň.**
- ✓ **Kitabyňyzy açyň.**
- ✓ **Depderleriňizi ýygnaň.**
- ✓ **Arassaçylygy berjaý ediň.**
- ✓ **Energiýany tygşytlaň.**
- ✓ **Ümsümligi bozmaň.**
- ✓ **Pullaryňyzy sanaň...**

6. Wagt-orun düşümdäki at we işlikden bolan ýönekeý sözlemler.

Şekil kody: A₅ = 5-nji (wagt-orun) düşümdäki at; I = işlik

Sözlem kody: D / AHW = doldurgyç / ahwalat; H= habar

- ✓ **Aşgabatda ýaşaýaryn.**
- ✓ **Ankarada okaýarmyň?**
- ✓ **Antaliýada dynç aldyňyzmy?**
- ✓ **Uniwersitetde duşuşdyk.**
- ✓ **Öýde galdyrypdyryn.**
- ✓ **Bärde otyrlar.**
- ✓ **Bäşde gelerin.**

- ✓ **Sallaňçakda ýatyr.**
- ✓ **Ýeriňizde oturyň.**
- ✓ **Awtobusda unudypdyryn.**
- ✓ **Oturgyçda oturyň...**

7.Çykys düşümdäki at we işlikden bolan ýönekeý sözlemler.

Şekil kody: $A_6 = 6$ -njy (çykys) düşümdäki at; I = işlik

Sözlem kody: D / AHW = doldurgyç / ahwalat; H= habar

- ✓ **Marydan geldik.**
- ✓ **Uçardan düşdük.**
- ✓ **Ýeriňizden turuň.**
- ✓ **Senden soraryryn.**
- ✓ **Sizden haýys edýäris.**
- ✓ **Öýden geldimi?**
- ✓ **Kerwenden galmaň.**
- ✓ **Işden çykarylypdyr.**
- ✓ **Radiodan eşitdim.**
- ✓ **Elinden tutdum...**

8.Bile / Bilen sözsoňy kömekçili at we işlikden bolan ýönekeý sözlemler.

Şekil kody: $A_{bile/bilen} =$ sözsoňy kömekçili at; I = işlik

Sözlem kody: D / AHW = doldurgyç / ahwalat; H= habar

- ✓ **Otly bilen geldik.**
- ✓ **Pyçak bilen kesdiňmi?**
- ✓ **Ata bilen gepleşerin.**

- ✓ **Ahmet bilen geleşdiňmi?**
- ✓ **Garrylyk bile nädýärsiň?**
- ✓ **Ýumruk bilen urdy.**
- ✓ **Säher bilen ýola düşdük.**
- ✓ **Ir bilen garaşdym.**
- ✓ **Gözüm bilen gördüm...**

ÝUMUŞ: Ýokardaky türkmençe ýazylan sözlemleri hem kiril harplary bilen ýazmaly hem-de Türkçä terjime etmeli.